

2018 februárjában, 77 éves korában elhunyt Bojtár Endre, akit nem csupán a magyar bohemisták – s a cseh irodalom hazai kedvelői – tiszteltek és szerettek, hanem a közép- és kelet-európai térség számos kutatója, sőt a szélesebb olvasóközönség is. Szlavista nyelvésznek készült, de az MTA Irodalomtudományi Intézete volt az első és egyetlen munkahelye mintegy fél évszázados szakmai pályája során. Orosz–cseh szakon végzett a pesti egyetemen, kivételes nyelvtudással rendelkezett: három világnyelv mellett beszélt vagy olvasott valamennyi szláv nyelven, élete derekán megtanult lettül és litvánul, a magyar baltisztika megalapítójává vált. Munkássága homlokerében kezdetben a cseh és a lengyel irodalom állt, alpművek kerültek ki a tolla alól, beleértve a szak- és szépirodalmi fordítások széles körét. A hatvanas évek végétől teoretikusként részese volt annak a folyamatnak, amely az irodalmi mű létmódjára koncentrálni megújította a magyar irodalomtudomány fogalmi készletét. Vibráló szellemi felkészültségét a kortárs irodalommal foglalkozó kritikáiban is kamatoztatta, olyan szerzők életművéhez szólt hozzá kivételes elméleti igényességgel, mint Konrád György, Tandori Dezső, Esterházy Péter, Nádas Péter és Kertész Imre. Az irodalmi közélet szervezésében maradandó teljesítményt nyújtott a 2000 című folyóirat egyik vezető szerkesztőjeként.

Bohemisztikai munkássága különösen a hatvanas években volt jelentős, de végig kísérté egész pályáját, beépülve a térségünkkel foglalkozó nagyszabású összehasonlító tanulmányaiba, könyveibe. 1962-ben jutott ki először Prágába, ahol akkor Květoslav Chvatík könyve volt az aktuális szenzáció (*Bedřich Václavěk a vývoj marxistické estetiky*), s ennek nyomán kezdett el foglalkozni az avantgárd irodalom komparatív elemzésével, amelynek eredményeit végső formában *A kelet-európai avantgarde irodalom* című úttörő monográfiája foglalta össze. (A több éves késleltetés után 1977-ben megjelent könyvét kiadták angolul és szerbül is.) A hatvanas években Bojtár széles ismeretségi kört alakított ki a cseh irodalmi és tudományos élet szereplőivel, napra készen olvasta a Tvář, az Orientace, a Literární noviny cikkeit, egyebek mellett lefordította Havel Zahradní slavnost című első drámáját, Karel Kosík Dialektika konkrétního című, a maga idején nagy jelentőségű filozófiai művét, ismertette a cseh szakirodalom friss termését. 1965-ben jelent meg az irodalomtudományi intézet Kritika című folyóiratában A groteszk a mai cseh irodalomban című nevezetes cikke, amelyben elsőként mutatta be magyarul a cseh irodalom új hullámát (L. Aškenazy, K. Michal, B. Hrabal, J. Škvorecký, V. Havel). 1968 áprilisában kint volt Prágában, amit később úgy emlegetett, mint „életnek legboldogabb időszakát”; nem egyszerűen a politikai felszabadultság élménye, hanem a hétköznapi megélhető szabadság miatt: az emberek kinyíltak, örömteli, strukturált arcok vették körül... 1968 augusztusában részt vett a prágai Szláv Kongresszuson, s a megszállás napján együtt reggelizett egy pozsonyi szálloda kihalt éttermében Roman Jakobson és Robert Auty professzorral.

Az avantgárdról írt könyvében már kamatoztatja mindazt, amit a cseh és a lengyel strukturalizmus kínált számára az 1960-as években. Innét merítve alakította ki az irodalmi irányzatról adott koncepcióját: az egyedi műalkotásból kiindulva az értékelés, az értelmezés és a leírás hármasságát megkülön-

böztetve a szemantikai és poetikai rétegre alapozta az irodalmi irányzat fogalmát. Meggyőződése volt, hogy az avantgárd irodalom és a strukturalista elmélet között mélyen megalapozott kölcsönhatás van, amelynek eredetét a Saussure-rel induló formalista-funkcionális nyelvszemléletben vélte felfedezni. Még a hatvanas évek végén kezdte el írni A szláv strukturalizmus az irodalomtudományban című könyvét, amely a nemzetközi szakirodalomban is elsőként tette mérlegre az orosz, a cseh és a lengyel strukturalizmus eredményeit. (Magyarul 1978, angolul 1985.) A munka önálló elméleti műnek is tekinthető, hiszen Mukařovský és Ingarden rendszerének és belső fejlődésének elemzése közben és után kirajzolódnak a szerző saját elméletének körvonalai is. Bojtár az olvasó szerepének mellőzése miatt bírálta a strukturalista hagyományt, mivel úgy ítélte meg, hogy az irodalom sava-borsát az „esztétikai érték” hordozza, amely csak a mű és az olvasói tudat kölcsönhatásában születik meg. Egész életműve a bizonyosság rá, hogy a kritikai műveleteket végző „hivatásos olvasó” szerepköréből van lehetőség átlépni az irodalomtudományi szférába, ahol a hamis objektivizmust az irodalmár személyes kvalitásai igazítják ki.

Bojtár Endrének nem szegte kedvét az a szakadék, ami az elmélet szintjén elválasztja egymástól az irodalmi művek értékelését a folyamatokat leíró irodalomtörténeti munkától. Különösen komparatistikai munkássága mélyült el a hetvenes-nyolcvanas években. Kivételes nyelvtudása, a térség irodalmaira való széles rálátása tette lehetővé számára, hogy vállalja azt a fontos társadalmi feladatot, amely a közép- és kelet-európai irodalmak (s tágabban a kultúrák) kölcsönös megismertetését szolgálja. Az általa képviselt komparatistika annyiban tér el a hagyományos szlavisztikától, hogy a nyelvi rokonság szempontja helyett a történeti-tipológiai elemzésre épül. A régió irodalmaiból olyan egységeket kanyarított ki magának, melyekben egymás mellé kerülnek az időben esetleg távol eső, de szemantikailag és poetikailag összetartozó művek, s a fejlődési irányokat a legértékesebb alkotásokon keresztül mutathatja be. Így készültek el a közép- és kelet-európai felvilágosodásról és romantikáról szóló tanulmányai, melyeket először *Az ember feljő...* (1986) című szellemes kis könyvében foglalt össze (kibővítve *Hazát és népet álmodánk...* címmel 2008-ban újra kiadták, s ez a műve szlovákul is megjelent).

Az életmű rövid bemutatásából sem maradhat ki Bojtár Endre kivételesen jelentős baltisztikai munkássága, amellyel lerakta a magyarországi baltisztika alapjait. A *Litván költők* antológiája (1980) után először litván nyelvkönyvet adott ki (*Kevés szóval litvánul*, 1985), majd a függetlenségét elvesztő három balti ország 1939/40-es drámai történetéről írt izgalmas értekezést (*Európa elrablása*, 1989, csehül 1994), s kiadott egy összefoglalást a litván történelem csomópontjairól (*Litván kalauz*, 1990). Számos balti tárgyú szépirodalmi és történeti munka fordítása és szerkesztése után 1997-ben adta ki opus magnum jellegű monográfiáját, az addigi munkásságát betetőző *Bevezetés a baltisztikába* című könyvét. (Az angol változat 1999-ben jelent meg.) Bojtár baltisztikai munkásságára végül a hatalmas terjedelmű *Litván–magyar szótár* (Lietuvių–vengrų kalbų žodynas) tette fel a koronát (Vilnius, 2007. 984 pp.).

Bojtár Endre kreatív, kedves, de egyúttal szigorú és szenvedélyes személyiség volt, esetenként felforrított körülötte a levegő, viták keresztüztüzében állt. Élvezte az életet, kinevette a világ hatalmasait. Kivételes munkabírással fantasztikus tervek szövegett, melyek közül néhány meg is valósult. A kudarcok nem vették el a kedvét, a személyes boldogság bűvkörében élt. Talán leghíresebb cikke, amelyben a Prágai Tavasz leverésére reflektált, csak egy jugoszláviai magyar folyóiratban jelenhetett meg, s ezért is munkahelyi fegyelmit és publikációs tilalmat kapott. Ebben a szenvedélyesen áradó esszében keserű iróniával a Švejket nevezi meg, mint amelyből a legtisztábban olvasható ki az alapvető kelet-európai magatartás, amely nem a szabadságban élésre fókuszál, hanem a túlélés művészetére: „Igen, ezt adtuk a világnak, a svejkséget, a túlélés művészetét, a Történelem átrázását, a halacska ama tudományát, hogy a fürdőkádban is eléledgeljen”.

Búcsú Bohemia-barátainktól

2018. június 3-án életének 91. évében elhunyt **Tavaszy Noémi** grafikus, festőművész, iparművész, aki sokáig a Cseh Centrum és Bohemia Baráti Kör kedves társa volt. Bortnyik Sándor festőművész magántanítványa volt. 1951-ben házasságot kötött Tavaszy Sándor író, költő, műfordítóval. Első önálló kiállítását

1967-től mintegy 350 további követett (a Cseh Centrumban is). 1968-tól rendszeresen állított ki külföldön is. Munkássága a népi hagyományokra épült, jellegzetes hazai és külföldi tájakat, embereket, zenei, irodalmi, történelmi és építészeti emlékeket ábrázolt leginkább olajpasztellel és linómetszeten. A Bibliához hetven linómetszetet készített. Számtalan kitüntetésben részesült, köztük 1976-ban emléklakettet és oklevelet kapott Csehszlovákiától is. Az utóbbi két évtizedében szűkebb pátriájába, Ferencvárosba vonult vissza, ahol 1997 óta megbecsült díszpolgár volt, és ahol minden évben a Magyar Kultúra Napján kiállítást, költői estet rendeztek tiszteletére a Művelődési Házban – most legutóbb, 2019-ben már a mindig mosolygós, elegáns személyes jelenléte nélkül. Neve és alkotásai azonban bevonultak az örökkévalóságba – *Ars longa, vita brevis. (mé)*

2018. június végén **Bán Laci** barátunk „hosszú, méltósággal viselt szenvedés után elhunyt”. Laci az Amicust és a későbbi Bohemia BK-t alapító cseh nyelvtanfolyami hallgatók kifogyhatatlan ének- és mókamestere volt, majd több évig Prágába tette át bázisát az Ikarus képviselőjében. Ajtaja mindig nyitva állt a Bohemiások előtt. Hazatérve nejével, Icával Ifjú Zenebarátok Kórusának és más énekkaroknak az oszlopos tagjai lettek, legutóbb a Budapest Kórus titkára is, amíg engedte a betegsége. Augusztus 10-én mondtak neki örök búcsút lányai, unokái, kollégái, kórustársai, barátai a Cinkotai temetőben, illetve Sashalmi Krisztus Király templomban. Nyugodjék békében, vagy ahogy ő köszönt el minden emlékhelyen: „Odpověď v pokoji!” Emlékedet megőrizzük! *(mé)*

2018. október 22-én elhunyt **Molnár Klári** barátunk, a Bohemia BK Felügyelő Bizottságának tagja, folyóiratának kor-

rektora, dalos kedvű alkalmi fellépője, régi vízitúrázója, szerdai összejöveteleink szorgos látogatója, a Színháztörténeti Intézet volt munkatársa, a Vasas Kórus oszlopos tagja – amikor viszonylag friss nyugdíjasként a gyilkos kór legyűrte. 2018. december 7-én Kodály Zoltán: Esti dalával a Vasas Kórus előadásában

és rokonai, számos barátja, kórus- és turistatársa társaságában búcsúztunk el tőle az Új Köztemető szóróparcellájában. Emlékét és utolsó üzenetét – miszerint szép élete volt – megőrizzük. A képen 2013-ban, a Bohemia BK 20. évfordulás alkalmán énekel. *(mé)*

2018-ban örökre távozott **Ódor Lászlóné Zita**, aki férjével pár éve csatlakozott a Bohemia BK-hoz, idősebbik fiuk, Ódor Attila ifjú tanár barátunk biztatására. Jól érezte magát kirándulásainkon, farsangunkon, több tagtársunkkal jó barátságot kötött. Szeretett társalogni, másokon segíteni. Soha sem panaszkodott, holott nyolc éven keresztül küzdött a rákkal, míg idő előtt el nem szőlította a sors és nem hagyta, hogy megérje másik fia, Dániel megnősülését. Isten veled! (Ódor Attila)

2019 februárjában érkezett a hír, hogy **Kovács József** régi barátunk, közkedvelt becenevén Józsi bácsi is elment. Január 14-én nem ébredt fel álmából és három nap múltán átlépett a másik világba. Március 15-én töltötte volna be a 82. életévét. Szűk családi és baráti köre február 6-án az Új Köztemető szóróparcellájában búcsúzott el tőle. Az utóbbi években már inkább az említett körrel töltötte nyugdíjas éveit, de még sokan emlékszünk jó kedélyű alakjára utazásainkon és a Bem Sörözőben, ahol legalább tíz évig intézte lelkesen utasbiztosításainkat. Nyugodjék békében! *(mé)*

2019. február 7-én, életének 75. évében, hosszú, méltósággal viselt betegség után az örök csatamezőkre távozott **Kerékgyártó László**, műkedvelő történész-ként szenvedélyes Görgei- és 1848–49-es szabadságharc-szakértő és minden momentumát ismerő barátunk, aki sokat tett Görgei Artúr tiszteletének kivívásáért, a hazai Görgei Kör alapítója, egy ideig elnöke volt. Február 24-én a Külső-Józsefvárosi Ref. Egyházközség templomában búcsúztatták el felesége, lányai, vejei, unokái, rokonai, barátai, ismerősei. Hamvait Mátyusföldön, Jókán helyezik örök nyugalomba. Béke poraira! *(mé)*

Búcsú csehországi barátoktól

2018. december 2-án, életének 67. évében elhunyt **Szaló Béla**, a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének alelnöke, Prágai Helyi Egyesületének elnöke – tudatta a CSMMSZ, mely egyik meghatározó egyéniségét veszítette el személyében. Munkájával, barátságos természetével, egészséges, pajkos humorával és segítőkészségével a prágai magyarok kedvelt és elismert személyisége volt – írják róla a <http://www.csmmsz.org/> honlap Krónikájában. Családján kívül prágai barátai, ismerősei 2018. december 8-án a prágai Nemzetiségek ház-